Du og jeg

fire børn og filosofi

Du og jeg

fire børn og filosofi

Manuskript og instruktion: Lennart Pasborg.
Medvirkende: Mads Fahnøe, Cecilia Mørch, Eva Rose, Nijas Ørnbak-Fjeldmose i samtale med filosofisk konsulent Per Jespersen.
Foto: Jan Weincke.
Klip: Ghita Leavens Beckendorff.
Lyd: Henrik Langkilde.
B-foto: Niels Hauge.
Lys: Søren Holst.
Producer: Lise Lense-Møller.
Produktionsleder: Henrik Veileborg.
Produktionsassistent: Susanne Fruergård Mark.
Studie: Det Danske Filmstudie.
Redigering: ShortCut.
Produceret af Lise Lense-Møller Film for Statens Filmcentral i samarbejde med Danmarks Radios Børne- og Ungdomsafdeling og Rigshospitalets AV-afdeling.

Video, farve, 29 minutter, Danmark, 1994.
Distribution: Statens Filmcentral.
Video-nr.: V10-002. Decimal-nr.: 10.

"Efter atombombens opfindelse
har alt ændret sig - undtagen
menneskenes måde at tænke på."
Albert Einstein.

Mennesket har i dag større mulighed for at gribe ind i jordklodens udvikling og fremtid end nogensinde før. Ny viden skyller hele tiden ind over os og er med til at forandre verden med stadig større hast. Hvordan verden ændrer sig, afhænger af, hvad der sker mellem ørerne på os. Altså af vores måde at tænke på. Ved at arbejde på at fremme indføling og omtanke kan vi bane vejen mod et bedre liv. Mit ønske er, at filmen her kan inspirere børn og voksne på denne vej.

Lennart Pasborg

OM FILMEN

I filmen Du og Jeg, der varer knap en halv time, diskuterer Cecilia, Eva, Mads og Nijas på 10 år filosofiske temaer. De får dels stillet en række spørgsmål, dels diskuterer de indbyrdes. Emnerne er først og fremmest "du" og "jeg", "ansvar" og "samvittighed", men børnene kommer også ind på forskellige andre begreber.

Filmens medvirkende har ingen specielle forudsætninger for at diskutere filosofi. Men filmens scener er udvalgt ud af et materiale på mere end 10 timer, og børnenes udsagn tager sig af samme grund mere fuldkomne ud end i en almindelig samtale med børn, eller i klassen, hvor diskussionen ofte springer fra det ene til det andet.

Børn kan faktisk tale filosofi meget tidligt, og det er vigtigt for børnene at få "filosofisk hold på tingene". Filosofien stikker dybere end både psykologi og psykiatri. At diskutere metafysik og filosofi forøger desuden børnenes ordforråd og skaber en sensitiv, åndelig bevågenhed og tolerance. Gennem vore filosofiske samtaler med børnene, kan vi søge at dreje deres erkendelse i retning af et humanistisk syn: at mennesker er til for hinanden, og at livet er til for os alle i fællesskab.

Du og Jeg er kort sagt blevet til for at hjælpe børn til at "opdage" deres egen tænkning sammen med andre.

FILOSOFI FOR BØRN

Filsosofi for børn er ikke et fag som andre. Det er en metode, der har som mål, at forøge børns erkendelse om deres eget indre liv og dermed også forståelse for andres liv. Vi sigter ikke mod at bibringe børnene en eksakt viden om filosofisk videnskab, men mod den enkelte elevs dybe forståelse af de kræfter, der er på spil i hans eller hendes eget sind. Vores mål er børnenes åndelige udvikling, fordi åndelig udvikling er en forudsætning for personlig modning og parathed til at forstå, hvad ansvar er.

Flere af de tanker, børnene i filmen giver udtryk for, ligger tæt på filosoffers tankegang og teorier, og man kunne have henvist til dem i denne vejledning. Når vi ikke gør det, er det netop for at understrege, at det ikke er det, filosofi for børn handler om. Filosoffernes skrifter kan hjælpe læreren i gang med at interessere sig for

Cecilia

greberne; men det er ikke meningen, at børnene skal konfronteres med dem. Det ville blot få dem til at føle, at de ikke selv var gode nok og dybe nok.

OM BRUGEN

Filmen kan selvfølgelig ses som et selvstændigt værk og være en oplevelse, en inspiration, en erfaring på lige fod med andre kunstoplevelser, men den kan også bruges mere direkte i f.eks. en undervisningssituation. At opleve filmen kræver ingen vejledning, og pjecen her vil derfor hovedsaglig beskæftige sig med, hvordan filmen kan bruges i undervisningen. På de følgende sider forsøger vi at give nogle forslag til, hvordan man kan tage de enkelte hovedtemaer op, og nogle eksempler på samtaler i klassen.

Præcis på hvilken måde, filmen skal indgå i undervisningen, kommer an på klassen, på læreren og på de vaner, man har i klassen. Filmen lægger blot op til en filosofisk samtale med klassen, og det er denne dialog, der er det vigtigste.

Filmen kan ses
- i ét stræk, for at man bagefter kan diskutere det, der har optaget eleverne mest,
- eller i sekvenser for at fordybe sig i de enkelte temaer.

Man kan vælge at starte med at se filmen, eller man kan starte med en debat f.eks. om det "at være en person", og først se filmen, når klassen selv har diskuteret emnet.

Man kan naturligvis også vælge at arbejde kreativt,

musisk med et af emnerne i form af tegninger, akvareller eller drama, før eller efter filmen.

Det vigtige er ikke, hvornår eller hvordan filmen bruges, men hvordan dialogen i klassen udspiller sig omkring filmens temaer. Filmen viser ikke, hvad man absolut skal nå med sin klasse - den er en inspiration for læreren og en igangsætter for klassens tænkning.

OM DIALOGFORMEN

Forståelse for relationerne imellem mennesker og det ansvar, som naturligt følger heraf, opnås kun ved at afprøve egne tanker mod andre menneskers tanker. Ingen kan finde sandheden alene. Mennesket er kun menneske sammen med andre. Klasseværelset skal være et forum for dialog og tankeudveksling, hvor det er legitimt at udtrykke egne holdninger og argumentere for dem, og hvor det samtidig er legitimt at bøje sig for andres ideer, når man oplyses af dem. Den ægte, tvangfrie samtale, brugt på sokratisk måde, skaber grobund for gensidig forståelse, og dermed også dyb erkendelse af baggrundene for skolens øvrige fag og for livet i metafysisk perspektiv.

Børn kan sagtens abstrahere, men de kan ikke gøre det, uden at tankerne får lov at springe en gang imellem, og børnene associerer let og elegant fra det ene emne til det andet. Når man prøver at få en filosofisk dialog i gang, er det vigtigt, at man lader børnenes tanker flyve lidt, og at man lader sin metodik tage udspring netop i børnenes egne tankeassociationer. Den store kunst lig-

ger i, at læreren selv lytter og lader børnene lytte for derefter - igennem et præcist spørgsmål, der vokser ud af situationen - at få klassen på sporet igen.

Lærerens personlige holdning er ikke relevant, for han eller hun skal kun være katalysator for den debat, der foregår i klassen. Læreren må aldrig komme med færdige svar, der har karakter af fastslåen af fakta, og vi skal ikke på nogen måde docere ("I kan da nok forstå at...") eller forelæse fra tavlen. Lad børnene selv komme så langt, de kan, og led dem på vej med spørgsmål, der uddyber det, de selv har sagt.

Børnene finder mange gange overraskende svar på selv de mest vanskelige spørgsmål og problemstillinger. Men det er vigtigt at understrege, at ethvert spørgsmål ikke behøver at resultere i et svar. At et spørgsmål er blevet rejst har værdi i sig selv.

Jeg

I den filosofiske dialog om jeg'et balancerer vi omkring det at have eksistens, det at være, det at leve, det at være nogen. Vi skal ikke være bange for at lade samtalen med eleverne bevæge sig helt derind, hvor livet og døden er på spil; for det er sikkert, at alle børn gør sig tanker herom, men det er langt fra sikkert, at nogen taler med dem om det.

Hvis man ønsker at spore klassen ind på, hvad et jeg er, kan man starte med følgende spørgsmål - før eller efter børnene har set filmen:

Hvad vil det sige, at være en person?
Hvad vil det sige, at man føler, man er noget særligt i forhold til andre?

At opleve sig selv som et jeg er vigtigt for elevernes personlighedsudvikling. Et svagt jeg kan føre til mindreværd, et stærkt jeg til egocentricitet og manglende social forståelse. Vores mål er, at børnene selv når frem til en erkendelse af deres jeg og med egne ord forklarer, hvordan de opfatter det.

Vi er altså ikke ude efter definitioner, hverken i form af det psykoanalytiske jeg, som Freud beskrev det, eller som beskrevet af forskellige filosoffer. Det er den enkeltes jeg-opfattelse og -erkendelse, vi går efter.

Mads siger:

"Jeget er det hele, både godt og ondt, hvor det synes, at idag skal du være ond, i dag skal du være god."

Mads mener åbenbart, at jeget er noget, der styrer os, og at vi ikke selv er herrer over, om vi gør det gode eller det onde. Det svarer lidt til Cecilias replik senere i filmen:

"Det onde kommer bare, jeg ved ikke hvorfra."

Med afsæt heri kunne udgangspunktet for dialogen i klassen være:

Er der noget i os selv, som styrer os?
Eller udenfor os selv?
Hvad kan det være?

Hvad vil I kalde det?
Er det et jeg?

Prøv at få alle elever til at formulere sig, og lad dem give eksempler på, om mennesker *bliver styret* af noget, eller om vi *selv kan styre alt.*

Lidt senere i filmen siger Eva:

"Hvis der er en Gud, så er det nok ham, der sender tankerne ned i hovedet på os."

Prøv at søge videre med flere spørgsmål:

Hvis Eva har ret, er det så Gud, der er jeget?
Hvis Eva ikke har ret, hvad er jeget så?

Prøv også at søge videre udfra Mads' replik om, at jeget er alt det, man har oplevet, set og hørt.

Er jeget altid det samme, eller ændrer det sig?
Hvordan kan man tænke sig, at ens jeg dannes?
Er det alt det, vi har oplevet?
Er jeget så det samme som erfaring, og er det så ens erfaringer, der bestemmer over ens handlinger?
Har en nyfødt baby et jeg?

Nijas siger:

"Jeg tror ikke, vi har noget jeg. Jeg tror ikke, at vi er noget specielt."

Find ud af, om eleverne mener, at Nijas har ret. Et andet sted i filmen siger Nijas, at vi alle er det samme. Nijas har tilsyneladende en moderne energitænkning

Nijas

(entropi), om at liv er energi, at alt levende er et og det samme, og at kun det, vi selv har skabt, er noget andet.

Med afsæt i disse forestillinger kan vi nu gå dybere:

Hvad ville det betyde for os, hvis vi ikke havde noget jeg?
Hvordan ville vi så være?
Er vi alle et og det samme?
Hvor er så Gud? I os? Udenfor os? Eller?
Hvad er så meningen med livet?

Et sted i filmen siger Eva:

"Jeg tror, at meningen med livet er døden, og meningen med døden er livet."

Hvor er så jeget?
Indeni os selv eller udenfor?
Er I enige med Cecilia i, at det onde bare kommer, uden at man kan gøre noget?

Nu er vi dybt inde i en metafysisk problemstilling - langt derinde, hvor de inderste tanker tænkes; og det er dem, vi skal have fat i; det er dem, vi skal have sat ord på; det er dem, vi skal anerkende som en del af elevernes personlighed. Det er metafysik, det handler om, når vi definerer metafysikken, som den del af filosofien, der beskæftiger sig med eksistens, og det, der opretholder den.

Du

At tale om at have et jeg er ikke vanskeligt for eleverne, men det er måske nok en smule mere abstrakt at opfatte andre mennesker og alt andet omkring os som et du. Men vi skal søge at gå abstraktionens vej, søge at filosofere os frem til, at alt omkring os, kan opfattes som et du.

Hvis man vil arbejde kreativt med temaet "du", kan man starte med at lave en lille tegneserie, hvor der kun forekommer to personer (to kammerater, to naboer, to der arbejder sammen om en opgave, to der er på ferie sammen.) Tegneserien skal illustrere en lille historie, hvori der er et problem eller en hindring, som de to personer kun kan løse sammen. Der kan være dialog eller tanker i talebobler.

Tag en snak i klassen om, hvorfor to personer bedre kan løse et problem end én - tal om, hvad de to personer kan give hinanden, og hvad de kan hjælpe hinanden med. Diskuter - gerne med eksempler fra børnenes hverdag - om man kan sige, at det er et jeg og et du, der sammen gør noget.

Man kan også lade eleverne opføre et lille spil, hvor to personer er meget uenige om et eller andet - f.eks. hvad meningen er med livet, og hvad meningen er med døden.

Efter fem minutters spil eller diskussion prøver man at lade de to elever skifte mening til det modsatte og fortsætte debatten. Diskuter med klassen, hvordan de fremførte deres synspunkter, og prøv at lægge op til en dialog

om, hvorvidt det var et jeg, der diskuterede med et du, eller om det - som Nijas mener - var to jeger, der mødte hinanden.

Hvis man vil nærme sig emnet i debatform, kan man tage udgangspunkt i Mads' replik:

"Duet er alle mennesker omkring én; det er alt omkring én, som er levende."

Man kan lede børnene ind på tanken om, hvorvidt man kan kalde sin omverden for et du ved f.eks. at spørge:

Er dine medmennesker et du for dig? Dine venner? Dine forældre? Lærerne?
Kan man også sige, at skolen er et du?
Kan man sige, at f.eks. en skov er et du? Stranden? Solen? Rummet?
Er et andet menneskes tanker et du for dig?

Kerneproblemet her er, om man kun er et jeg i kraft af, at der også er et du. Umiddelbart ved vi alle sammen, at sådan er det - men vi vil prøve at komme filosofisk ned i temaet, så børnene "indefra" forstår og erkender det samspil, der foregår, og den sammenhæng, der er i det menneskelige liv. Dette er især vigtigt i vor tid, hvor vi samfundsmæssigt næsten opdrages til, at den enkelte kun er her for sin egen skyld, og at det eneste, det drejer sig om, er at realisere sig selv.

Eva siger i filmen, at hvis der ikke var noget du, ville jeget ikke kunne fungere, for så ville man ikke være

Eva

noget du for andre. Derimod har Nijas et helt andet synspunkt. Han mener faktisk ikke, at der er noget du, men kun et andet jeg.

Prøv at se Nijas' diskussion med Mads om dette tema. Se afsnittet flere gange og diskuter synspunkterne. Hvilke relationer er der imellem jeget og duet? Hænger de ubrydeligt sammen, som Nijas synes at mene, eller er de skarpt adskilt, som Mads hævder?

Cecilia siger et sted:

"Hvis ikke der var noget du, ville man føle sig ensom og forladt".

Og Eva siger:

"Man kan faktisk sige, at jeget går i skole hos duet".

Prøv udfra dise to udsagn at stille spørgsmål som:

Hvordan ville vi være uden et du?
Hvad er det, duet gør ved jeget?
Hvad gør jeget ved duet?
Kan jeget udvikle sig uden et du?

Læreren kan godt prøve at give eksempler og bruge dem i diskussionen.

Børnene kommer også ind på forskellighed. Eva siger f.eks. at verden ville være kedelig, hvis vi allesammen var ens, og Cecilia mener, at hvis vi mødte andre, der var nøjagtig som os, ville vi blot sige: *"Nå, det kender jeg, så det kan være ligemeget".*

Prøv at stille spørgsmål :

Er forskellighed en værdi?

Betyder det noget for vort jeg, at duet er forskelligt fra os?

Mads siger et sted, at man kan spejle sig i andre mennesker - at man kan møde sig selv i andre. Mener Mads så det samme, som når Nijas siger, at vi alle er det samme, og at ingen af os er noget specielt?

Det er svært og spidsfindigt, men som sagt finder børnene ofte overraskende svar selv på meget vanskelige problemstillinger.

Eva siger senere, at der er nogle jeger, der ikke fungerer så godt. Det ser ud til, at hun mener, at netop de dårligt fungerende jeger er skyld i den ondskab, vi kan møde. Prøv også at tage dette emne op med børnene:

Kommer ondskab fra jeget eller fra duet?
Hvad kan ødelægge eller hæmme et menneskes jeg?
Kan man selv gøre noget for at undgå ondskab?

Eva siger, at hun ikke kan høre, hvad ondskaben siger til jeget, og hvad jeget siger til ondskaben.

Foregår der en slags samtale indeni os hele tiden?
Er eleverne enige med Eva i, at vi ikke selv kan mærke denne samtale?
Hvem eller hvad kunne tænkes at stå bag denne "indre samtale"?
Jeget? Duet? Drømmene? Gud? Sjælen?

Også her er det meget vigtigt, at lade eleverne komme til med netop deres oplevelse af problemet.

Ansvar og samvittighed

Når klassen har fordybet sig i det filosofiske jeg og det filosofiske du, er det naturligt at diskutere ansvar. Selvfølgelig kender eleverne godt ordet, og naturligvis ved de, hvad det er, og kan give en masse eksempler på det. Det er en god idé at starte med at finde en masse eksempler på ansvar i elevernes hverdag, i klassen, hjemme, i sportsklubben. Derefter kan man forsøge sig med en fordybelse og spørge:

Hvad er ansvar?

Og nu er det ikke længere eksempler, vi er ude efter - vi søger en definition. Det er vanskeligt, og det er langt fra sikkert, at klassen når frem til den. Det gør ikke noget, for spørgsmålet alene fører børnene ind på sporet af, at der er begreber i den menneskelige tilværelse, der ikke uden videre lader sig indfange af ord, og børnene skal vide, at voksne også har svært ved at forklare disse ting. Det ville være meget forkert, hvis læreren efter diskussionen udlagde, hvordan han eller hun selv opfatter ansvar. Læreren skal hele tiden huske på sin rolle som katalysator for debatten.

Mads siger på et tidspunkt, at hvis man ikke tager ansvar alvorligt, så får man dårlig samvittighed. Alle kender til dårlig samvittighed, alle kan give eksempler, og igen kan man roligt tage afsæt i konkrete tilfælde, inden man går dybere:

Hvad er samvittighed?

Her er det igen en definition, vi er ude efter. Og vi kan spørge videre:

Har ansvar og samvittighed noget med hinanden at gøre?
Hvordan?
Er det samvittigheden, der styrer os til at tage et ansvar?
Er det angsten for at få dårlig samvittighed, der får os til at sige nej til at tage et ansvar?
Er det jeget, der styrer samvittigheden, eller er det omvendt?

Bemærk hvordan Mads udlægger det:

"Når man ikke har nogen samvittighed, er det jeget, der er udenom samvittigheden, og når man får dårlig samvittighed, er det samvittigheden, der er uden om jeget."

Og prøv at komme dybere med flere spørgsmål:

Holder jeget og samvittigheden hinanden i skak?
Eller styres både jeget og samvittigheden udefra? Af hvad?
Hvis der er en Gud, er han så i samvittigheden eller i jeget?

Det er hele tiden vigtigt at give god tid til diskussionerne.

Nijas siger, at hvis han f.eks. kommer i tanke om at putte lim i en postkasse, så kan han mærke, at han ikke rigtig har lyst til det. Sådan oplever han ansvar.

Hvad er det Nijas kan mærke?

Hvad er det mon, der gør, at han alligevel ikke har lyst til at fuldføre den idé, han fik?
Er det jeget, der griber ind? Samvittigheden? Gud? Eller?

Det, vi drøfter her, er de relationer, der er imellem én selv og omverdenen.

Hvor kommer ansvaret ind? Kommer det dér, hvor jeget forstår duet?
Eller kommer det af angst for dårlig samvittighed?
Er erkendelsen af duets eksistens - som en forudsætning for oplevelsen af et jeg - nødvendig for at vi kan tage et ansvar?

Referer eventuelt til diskussionen fra tidligere om forskellighed:

Hvad betyder tolerance?
Er der sammenhæng mellem tolerance og forskellighed?
Og imellem tolerance og ansvar?

Det er indviklet, men dog ikke mere end, at det kan lykkes at lede eleverne på sporet af en forståelse for temaets komplekse natur:

Kan jeg tage ansvar for mit eget jeg? Hvordan?
Kan jeg tage ansvar for duet? Hvordan?
Har vi mennesker ansvar for naturen?

Her vil de fleste børn straks svare klart ja, så derfor er det naturligt at spørge videre:

Mads

Er naturen så et du, som du har ansvar for?
Har mennesker større ansvar for naturen end dyr?
Hvorfor? Er menneskers jeg anderledes end dyrs?
Prøv at forklare forskellen.

Mads taler om sindsforurening, om at vi kan forurene en andens glæde og sind.

Hvad mon Mads mener med det?
Hvis han mener, at man ikke bør forurene en andens sind, er det så det samme som at tage et ansvar for et du?

Cecilia mener, at alle har ansvar for alle. Prøv at diskutere, hvad hun mener.

Listen af spørgsmål er uendelig, og vi kan naturligvis kun udpege nogle enkelte veje i forhold til de emner, filmen berører. Har man først bevæget sig ind på det filosofiske område, vil man opdage, at der ofte i klassens hverdag opstår situationer eller problemer, hvor det vil virke helt naturligt at tale tingene igennem på en filosofisk måde. Det er ofte meget lettere at nå frem til en fælles holdning til, hvordan et konkret problem kan løses, hvis man taler om det filosofisk fremfor konkret og personligt, og man vil ofte hurtigere nå til en gensidig forståelse af forskellige synspunkter. Det er vores håb, at filmen kan medvirke til at åbne for en ny dialog blandt børnene og mellem børn og voksne.

Per Jespersen

Lay-out: Ulrik Friis-Møller.
Fotografi: Susanne Mertz.
Reproduktion og sats: Christensen Fotosats
Trykkeri: Normann's Offset

MADS: "Jeget er det hele, både godt og ondt."

CECILIA: "Alle har ansvar for alle."

EVA: "Man kan faktisk sige, at jeget går i skole hos duet."

NIJAS: "Det onde er bare en anden slags godskab."

